

DARIUSZ STĘPKOWSKI

Wydział Nauk Pedagogicznych

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego

Warszawa

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-6855-1517>

Forum Pedagogiczne

9 (2019) 2, cz. 2

Wpłynęło: 24.10.2019

Zatwierdzono do druku: 20.11.2019

DOI: 10.21697/fp.2019.2.49

Sprawozdanie z międzynarodowej konferencji naukowej pt. „Education in totalitarian ideologies of the 20th century”, Smolenice (Słowacja), 17–18 października 2019 roku

W malowniczo położonym na zboczach Małych Karpat zamku w Smolenicach, w którym mieści się Centrum Kongresowe Słowackiej Akademii Nauk, odbyła się dwudniowa międzynarodowa konferencja naukowa. Po raz trzeci zorganizowali ją pracownicy Katedry Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu Trnavskiego w Trnawie pod kierunkiem swojej przełożonej, Blanki Kudláčovej. Od 2013 roku co trzy lata spotykają się tutaj historycy i filozofowie wychowania i kształcenia, żeby wspólnie zastanawiać się i debatować nad kluczowymi problemami pedagogiki. Wydarzeniem, które podsunęło pomysł na temat tegorocznego spotkania, jest obchodzona właśnie 30. rocznica upadku socjalizmu w Europie Wschodniej i Środkowej. W związku z tym organizatorzy zaproponowali przeprowadzenie namysłu nad wychowaniem i kształceniem obecnych w XX-wiecznych ideologiach i ustrojach totalitarnych (Kudláčová, Sádovská [red.]. 2019, s. 8–9). Gwoli kronikarskiej dbałości o szczegóły należy dodać, że współorganizatorami tegorocznej konferencji byli: Central European Philosophy of Education Society (CEUPES) i czasopismo „Historia Scholastica”.

W obradach konferencyjnych uczestniczyło w sumie 29 naukowców z 11 krajów europejskich, a mianowicie: Bośni i Hercegowiny (1), Czarnogóry (1), Czech (3), Hiszpanii (1), Irlandii (1), Łotwy (1), Polski (3), Słowacji (11), Słowenii (1), Węgier (3) i Włoch (1). Wygłoszonych zostało 25 referatów i 2 koreferaty.

Dwudniowe obrady podzielono na pięć sesji, w tym jedną plenarną i cztery sesje w grupach językowych. Podczas uroczystego rozpoczęcia głos zabrała najpierw główna organizatorka – B. Kudláčová, która przywitała przybyłych i przypomniała główny cel spotkania – refleksję nad tym, co wydarzyło się w Europie w XX wieku, nazywanym również „wiekiem totalitaryzmów”. Mówczyni zwróciła uwagę, że smolenickie konferencje nie są epizodycznymi zdarzeniami naukowymi, lecz doprowadziły do nawiązania trwałej współpracy między ich uczestnikami. Współpraca ta wyraża się zarówno w ukierunkowywaniu badań, jak

i podejmowaniu wspólnych przedsięwzięć naukowych. Ponadto ogromne znaczenie ma, zdaniem B. Kudláčovej, uprzystępnianie w języku angielskim pedagogiki uprawianej w tej części Europy. Temu służy właśnie monografia zbiorowa pt. *Education and "Pädagogik" – Philosophical and Historical Reflection*, która choć zawiera teksty przedstawione w Smolenicach w 2016 roku, ukazała się dopiero niedawno (Kudláčová, Rajský [red.]. 2019). Blisko dwa lata zajęło bowiem opracowanie językowe. W tym kontekście mówczyni podziękowała Pádraigowi Hoganowi z Narodowego Uniwersytetu Irlandzkiego w Maynooth za mrówczą pracę nad korektą językową wszystkich tekstów składających się na wspomnianą monografię. To uświadamia, jak trudnym i wymagającym zadaniem jest skoordynowanie terminologii pedagogicznej używanej w tradycji kontynentalnej i anglosaskiej.

Jako drugi w części inauguracyjnej wystąpił Ján Pálffy, dyrektor słowackiego Narodowego Instytutu Pamięci, który oprócz kurtuazyjnego pozdrowienia gości, nakreślił w ogólnych zarysach potrzebę dokumentowania śladów ostatniego totalitaryzmu w Europie – komunizmu, aby go eksplorować również od strony naukowej. To zadanie dotyczy w szczególności środowiska nauczycielskiego, które było przez socjalistycznych rządców traktowane wyłącznie instrumentalnie jako zbiorowość krzewicieli „jedynie słusznego ustroju”. Następnie kilka słów do przybyłych gości skierowała dziekan Wydziału Pedagogicznego Trnawskiego Uniwersytetu, Viera Peterková, która życzyła im owocnych obrad.

Po tych wystąpieniach przystąpiono do obrad plenarnych. Złożyły się na nie cztery referaty wygłoszone przez tzw. *keynote speakers*, czyli głównych prelegentów. Obrady te podzielono na dwie sesje. Pierwszej sesji przewodniczyła B. Kudláčová, która poprosiła o zabranie głosu Ivetę Ķestere z Łotewskiego Uniwersytetu Narodowego w Rydze. Tytuł jej referatu brzmiał: *Educating the New Soviet Man: Displayed Image and Hidden Resistance*. Jego osnową były badania jakościowe przeprowadzone przez autorkę z pomocą etnografii wizualnej, których przedmiotem było blisko 400 fotografii prezentujących uczniów łotewskich szkół podstawowych. I. Ķestere przeprowadziła jakościową analizę zgromadzonego materiału pod względem efektywności programu urabiania „nowego człowieka”, który został narzucony szkolnictwu łotewskiemu w okresie okupacji przez Rosję sowiecką. Żeby to sprawdzić, posłużyła się trójwymiarowym modelem ukrytego oporu edukacyjnego, autorstwa polskiej badaczki Anny Babickiej-Wirkus (2018). Wyniki przeprowadzonego badania przekonują, zdaniem I. Ķestere, o licznych, jednakże zawoalowanych przejawach sprzeciwu uczniów wobec narzucanego im ideału „nowego człowieka radzieckiego”.

Jako drugi główny prelegent wystąpił wspomniany już powyżej P. Hogan. Tytuł jego wystąpienia brzmiał: *The Recurring Conquest of Hearts and Minds: Reflections on Totalitarian Currents in Education*. Zanim prowadząca sesję oddała głos mówcy, podziękowała mu za to, że w minionym okresie wspierał naukowców z Europy Wschodniej i Centralnej, którzy po upadku socjalizmu stawiali pierwsze kroki w nieznanym im do tej pory środowisku pedagogów anglosaskich. W odpowiedzi

na to P. Hogan stwierdził, że po stronie, którą w jakimś sensie na tej konferencji reprezentuje, tzn. tradycji anglosaskiej, wciąż brakuje zainteresowania Europą kontynentalną, a w szczególności jej częścią centralną i wschodnią i myślą pedagogiczną tej części Europy. Głównym powodem takiego stanu rzeczy są różnice terminologiczne i koncepcyjne. Podejmowane przez mówcę działania wynikały stąd, że będąc Irlandczykiem, nie uważa języka angielskiego za swój język ojczysty i być może właśnie to pomogło mu zrozumieć trudności językowe, z którymi muszą się mierzyć pedagodzy z Europy kontynentalnej.

Przedstawiając swój temat, P. Hogan zwrócił uwagę na autorytaryzm, który zdomował się w kulturze i szkolnictwie zachodnio-europejskim w latach 70. minionego stulecia i niepodzielnie zapanował w nich w latach 90. Polega on jego zdaniem przede wszystkim na pozbawieniu edukacji prawa do rozwijania się według własnych reguł (ang. *in its own right*) i na narzucaniu jej standardów pochodzących przede wszystkim ze sfery ekonomicznej. Przejawem tego jest ukierunkowanie nauczania szkolnego na wyniki (efekty) i ich empiryczny pomiar. To powoduje obniżenie znaczenia, jakie przykłada się do działania pedagogicznego nauczycieli i wychowawców, a w skrajnych przypadkach całkowite pozbawienie go ważności. Mówca zaproponował, żeby ten stan rzeczy opatrzyć mianem totalitaryzmu pisanego małą literą „t”. Przecistawiając się mu, należy podjąć, zdaniem P. Hogana, działania wspierające nauczycieli. Temu właśnie służyły projekty, które w ostatnim czasie realizował na swojej uczelni (np. „Teaching and Learning for 21st Century”). U ich podstaw leżały dwa przeświadczenia, które starał się zaszczepić nauczycielom: po pierwsze, każdy uczeń zdolny jest do rozwoju i uczenia się (ang. *nativity*) i po drugie, do obowiązków zawodowych nauczyciela należy orientowanie się w różnorodności sposobów nauczania i umiejętne wykorzystywanie ich w trakcie nauki szkolnej.

Po wystąpieniach odbyła się dyskusja, a po niej organizatorzy zaprosili na przerwę kawową. Po przerwie przystąpiono do drugiej części obrad plenarnych. Przewodniczyła im nadal B. Kudláčová, która do mównicy zaprosiła Petera Jaška, pracownika Narodowego Instytutu Pamięci z Bratysławy. W wystąpieniu, które zostało zatytułowane *Research on the Period of the Communist Regime in Slovakia from the Perspective of the Nation's Memory Institute. Background, State and Perspectives*, referent scharakteryzował główne obszary działania reprezentowanej przez siebie instytucji. Po nim prowadząca poprosiła o zabranie głosu Františka Mikloška, działacza opozycyjnego w ramach tzw. tajnego Kościoła na Słowacji w okresie dyktatury socjalistycznej. Przedstawiając mówcę, B. Kudláčová określiła go mianem „żywego świadectwa historii” tamtych czasów. F. Mikloško nakreślił słuchaczom w sposób pełen osobistych refleksji obraz podziemnej działalności, która była prowadzona w środowisku młodzieży akademickiej od drugiej połowy lat 60. do upadku socjalizmu przez wielu zapomnianych obecnie duchownych i intelektualistów chrześcijańskich. Jego zdaniem, działania te wydały owoce społeczne

i kulturowe na Słowacji nie tylko w okresie przełomu, lecz także współcześnie są czynnikiem kształtującym życie publiczne.

Tak jak poprzednio po wystąpieniach odbyła się dyskusja. Potem uczestnicy konferencji udali się na obiad. Po nim wznowiono obrady, z tym że odbywały się one już w dwóch grupach językowych: słowacko-czeskiej i angielskiej. Tak obradowano do zakończenia konferencji. Niniejsze sprawozdanie będzie obejmowało tylko wystąpienia wygłoszone w grupie angielskojęzycznej, w której uczestniczył autor.

Pierwszą sesję w tej grupie poprowadził Tomaš Kasper. Poprosił on do mównicy Ingrid Kodelję, która odczytała referat znanego współczesnego filozofa kształcenia ze Słowenii, Zdenko Kodelji pt. *Totalitarianism and the Violation of Human Rights. The Case of Slovenia*. Po niej do zabrania głosu został zaproszony Vučina Zorić z Czarnogóry, który przedstawił temat: *Ideology and Education in Yugoslavia (1945–1990). The Case of Montenegro*. Mówca zaproponował najpierw typologizację okresu, którego dotyczą jego badania, a następnie scharakteryzował każdy z nich z perspektywy indoktrynacji prowadzonej przez centralny rząd w Belgradzie wobec szkolnictwa w Czarnogórze, jednego z krajów wchodzących w skład byłej Jugosławii. Za kontynuację tych rozważań można uznać wystąpienie Snježany Šušnjary z Bośni i Hercegowiny, której referat nosił tytuł *The School System in Bosnia and Herzegovina under the Communist Regime*. Mówczyni skupiła się w nim na zrekonstruowaniu elementów wychowania ideologicznego, zawartych w podręcznikach szkolnych z okresu dyktatury Josipa Tito. Sesję tę zakończono dyskusją, po której ogłoszona została przerwa kawowa.

Po przerwie przewodniczenie w grupie angielskojęzycznej objął V. Zorić. Otwierając drugą sesję, zaprosił do mównicy Antonio Fco Cnales Serrano z Complutense University w Madrycie. W referacie zatytułowanym *Education in the First Two Decades of the Franco Regime* przedstawił on działania indoktrynacyjne z wczesnego okresu dyktatury Francisco Franco w Hiszpanii w zakresie szkolnictwa publicznego. Po nim o zabranie głosu został poproszony Paolo Alfieri z Catholic University of Sacred Heart w Mediolanie. Zakres jego referatu obejmował wprawdzie dość krótki okres, tzn. lata 1922–1943, dotyczył jednak interesującego zagadnienia, a mianowicie wprowadzenia obowiązkowych lekcji wychowania fizycznego w szkolnictwie powszechnym we Włoszech, co można traktować jako jeden z elementów indoktrynacji dzieci i młodzieży przez ideologię faszystowską. P. Alfieri zaprezentował temat *Physical Education for Italian Children during the Fascist Totalitarian Regime*.

Po tych dwóch wystąpieniach odbyła się dyskusja zamykająca pierwszy dzień obrad. W programie wieczornym organizatorzy przygotowali promocję wydanej w tych dniach monografii pod redakcją B. Kudláčovej ([red.]. 2019) i kolację. Promocję rozpoczęło wystąpienie J. M. Rektora Uniwersytetu Trnavskiego, René Bilika, który podziękował B. Kudláčovej za trzecie z rzędu opracowanie dotyczące szkolnictwa na Słowacji. Niedawno co wydana monografia zwieńcza portretowanie dziejów szkół i nauczycielstwa słowackiego od jego początków w 1918 roku.

Warto w tym miejscu choćby tylko wymienić dwie pozostałe prace, a mianowicie: *Pedagogické myslenie, školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1939–1945* (Kudláčová [red.]. 2015) i *Pedagogické myslenie, školstvo a vzdelávanie na Slovensku od obdobia normalizácie po pád komunizmu* (Kudláčová [red.]. 2018).

Po tym przemówieniu zabrał głos jeden z recenzentów opracowania, obecny na konferencji T. Kasper. Również on podkreślił całościowy charakter opracowania B. Kudláčovej, a jednocześnie zwrócił uwagę na to, że dzięki jej staraniom w proces refleksji naukowej włączyło się wielu badaczy ze Słowacji i Czech. Fakt ten zasługuje na podkreślenie, gdyż z perspektywy krajów satelitarnych byłego Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich ma to charakter unikatowy. W końcu głos zabrała również redaktorka, która z kolei skierowała uwagę słuchaczy na zadanie podjęte przez historyków – dokumentowania tego, co się wydarzyło w przeszłości. Zadeedykowała ona prezentowaną monografię tym wszystkim, których czyny i słowa zostały w książce w jakimś sensie uwiecznione.

Obrady drugiego dnia prowadzono w grupach językowych. Pierwszą sesję grupy angielskojęzycznej poprowadził niżej podpisany. Najpierw poprosił on Zoltána Andrása Szabó i Andrása Németha z Eötvös Loránd University w Budapeszcie o zaprezentowanie swojego referatu. Jego tytuł brzmiał: *The Written Communication of Educational Science in Hungary between 1961 and 1990: The Case of Magyar Pedagógia (Hungarian Pedagogy)*. Przedmiotem analiz były treści artykułów publikowanych w czasopiśmie „Magyar Pedagógia” w okresie 1961–1990. Badacze z pomocą metod ilościowych skonstatowali, że w omawianym czasie największa zmiana dokonała się w proporcjach między tekstami o charakterze podstawowych i aplikacyjnych, na korzyść tych drugich. Innymi słowy: w „Magyar Pedagógia” wraz ze wzrostem w siłę ideologii socjalistycznej coraz częściej publikowano artykuły z obszaru dydaktyki, teorii wychowania i teorii organizacji niż pedagogiki ogólnej i porównawczej. Zdaniem Z. A. Szabó i A. Németha, świadczy to coraz większym stopniu instrumentalnego traktowania wiedzy pedagogicznej w środowisku pedagogów akademickich.

Następnym prelegentem w tej grupie językowej był T. Kasper, który przedstawił referat zatytułowany *“And Yet You Were Wrong!” Several Views on Marxist Interpretation and “Rewriting” of the Interwar Democratic Discussion on School Reform in Czechoslovakia in the 1950s*. Jak wskazuje tytuł jego wystąpienia, okresem objętym analizą były lata 50. minionego wieku. Czeski historyk wychowania prześledził różne formy sowietyzacji środowiska pedagogicznego i pedagogiki jako nauki w ówczesnej Czechosłowacji.

Trzecią prelegentką w tej sesji była B. Kudláčová. W referacie zatytułowanym *Changes in Educational Thought at the Beginning of the Communist Period in Slovakia* przedstawiła naukową analizę faktów historycznych, o których poprzedniego dnia opowiadał z perspektywy własnych przeżyć i doświadczeń F. Mikloško. Referentka skoncentrowała swoją uwagę na działaniach edukacyjnych podejmowanych przez tzw. tajny Kościół na Słowacji w środowisku akademickim i ich efektach.

Czwartym i ostatnim mówcą w tej sesji był Attila Nóbik z University of Szeged. Swoje wystąpienie zatytułował następująco: *Changing Roles of History of Education in Hungarian Teacher Training in the 1950s*. Referent zwrócił uwagę słuchaczy na zmianę rozumienia roli historii wychowania na Węgrzech w latach 50. minionego stulecia. Zmiana ta polegała na zawężeniu problematyki poruszanej w tekstach historycznych wyłącznie do udzielania praktycznych wskazówek metodologicznych pomocnych w pracy pedagogicznej.

Tak jak w poprzednich sesjach po wysłuchaniu referatów odbyła się dyskusja, a potem uczestnicy udali się na przerwę kawową. Po niej odbyła się czwarta i ostatnia sesja, również w grupach językowych. W grupie angielskojęzycznej przewodniczenie jej objęła I. Kestere, która poprosiła o zabranie głosu Katarzynę Wrońską z Instytutu Pedagogiki Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Prelegentka przedstawiła referat zatytułowany *Philosophy in the Service of Ideology in the Communist Period in Poland. The Case of Karol Kotłowski's Philosophical Pedagogy*. Mówczyni scharakteryzowała najpierw myślenie totalitarne z pomocą wybranych koncepcji Hannah Arendt, Sergiusza Hessena i Józefa Tischnera, a następnie przeprowadziła wnikliwą analizę tekstów Karola Kotłowskiego. Jej zdaniem, wbrew obiegowym opiniom K. Kotłowskiego należy zaliczyć do części pedagogów, którzy całkowicie świadomie w swojej twórczości naukowej przyjęli rolę krzewicieli ideologii socjalizmu. Jako ostatni w tej grupie wystąpił niżej podpisany. Tytuł jego wystąpienia brzmiał: *Integrative or Complementary? 'Archaeology' of Polish General Pädagogik's Transformations in the Twentieth Century*. Skrótowo nakreślił on proces stopniowego zanikania (unicestwiania) pedagogiki ogólnej w polskim dyskursie pedagogicznym w okresie socjalizmu. Za przyczynę tego stanu rzeczy mówca uznał odrzucenie tradycyjnego modelu myślenia pedagogicznego i zastąpienie go myśleniem edukacyjnym. To ostatnie w wydaniu socjalistycznym cechowało się utopijnym dążeniem do całkowitego zintegrowania wychowania i kształcenia, od którego uzależnione było osiągnięcie celów ideologicznych. Patrząc z tego punktu widzenia, utożsamienie wychowania i kształcenia nieuchronnie doprowadziło do konfliktu ze wspomnianym myśleniem pedagogicznym, w którym oba rodzaje czynności zachowują swoją autonomię i wzajemnie się uzupełniają.

Na zakończenie konferencji odbyło się spotkanie wszystkich uczestników. W imieniu organizatorów przybyłym podziękowała B. Kudláčová. Natomiast jej i wszystkim organizatorom wdzięczność wyraził V. Zorić jako reprezentant gości. Konferencję zakończyło pamiątkowe zdjęcie. Wszyscy życzyli sobie ponownego spotkania za trzy lata.

Bibliografia

- Babicka-Wirkus A. (2018). *A three-demensional model of resistance in education*. „The New Educational Review”. Dostępny na: <http://www.educationalrev.us.edu.pl/e52/a3.pdf> (otwarto: 14.10.2019 r.)

- Kudláčová B. (red.). (2015). *Pedagogické myslenie, školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1939–1945*. Trnava: Vydavateľstvo Trnavskej univerzity v Trnave.
- Kudláčová B. (red.). (2018). *Pedagogické myslenie, školstvo a vzdelávanie na Slovensku od obdobia normalizácie po pád komunizmu*. Trnava: Vydavateľstvo Trnavskej univerzity v Trnave.
- Kudláčová B. (red.). (2019). *Pedagogické myslenie, školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1945–1989*. Trnava: Vydavateľstvo Trnavskej univerzity v Trnave.
- Kudláčová B., Rajský A. (red.). (2019). *Education and “Pädagogik” – Philosophical and Historical Reflection*. Berlin: Peter Lang.
- Kudláčová B., Sádovská A. (red.). (2019). *Education in totalitarian ideologies of the 20th century. Výchova a vzdelávanie v totalitných ideológiách 20. storočia. Book of abstracts*. Trnava: Vydavateľstvo Trnavskej univerzity v Trnave – Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.